

JOHANN HEINRICH VON THÜNENS STILLING I SOCIALØKONOMIEN

AF EVEN MARSTRAND

I Socialøkonomiens Historie staar Heinrich von Thünen paa en Plads helt for sig selv. Hans Egenart beror vel først og fremmest paa, at i hans Person og Værk sammensmeltes Teori og Praksis paa en enestaaende Maade, i en saa lykkelig Blanding, som maaske ikke før eller siden er naaet hos nogen Socialøkonom. Ellers opnaas Samarbejde mellem Praksis og Teori til Løsning af økonomiske Spørgsmaal paa forskellig Maade. Teoretiske Socialøkonomer og Mænd fra det praktiske Erhvervsliv kan mødes i Foreninger og ved særlige Møder. Praktikerne kan ogsaa enkeltvis henvende sig til Teoretikerne eller Teoretikerne til Praktikerne om gode Raad og Vejledning. Den Teoretiker, som i akademisk Hovmod ikke vil lytte til praktiske Mænds Erfaringer, forfalder let til tomme og blodløse Spekulationer, som højst kan betyde noget for ham selv og nogle faa ligesindede. Paa den anden Side vil den Praktiker, der ikke selv forstaar systematisk at gennemarbejde sine Erfaringer og ikke vil tage Teoretikernes Hjælp dertil, og som ikke har Overblik over andre Erfaringer end sine egne, være udsat for gennem forhastede Slutninger og ubetimelige Generaliseringer at vildlede sig selv og andre. Det vil ikke være vanskeligt i den økonomiske Litteratur at paavise Misfostre af begge Slags, baade Værker, som en blodløs abstrakt Spekulation tager Livet af, og saadanne, som manglende Systematik og hastig Generalisering virker opløsende paa.

Men medens Reglen er, at dybere Indsigt i de økonomiske Spørgsmaal naas ved et mere eller mindre gennemført Samarbejde mellem Teoretikere og Praktikere, kan det en sjælden Gang ske, at Teori og Praksis mødes i en og samme Person. Med Thünen er det Tilfældet i en Grad, som der næppe findes noget Sidestykke til. Vel kan man blandt berømte Socialøkonomer, særlig i Begyndelsen eller Midten af det nittende Aarhundrede, nævne flere, som enten kom fra det praktiske Liv eller endog, samtidig med

at de skrev økonomiske eller sociale Bøger, stod i en praktisk Virksomhed. Ricardo var Vekselmægler, Bastiat Købmand og siden Godsejer, Carey Forlagsboghandler, Rodbertus tysk Godsejer som Thünen. Af de særlig socialistiske Forfattere var Robert Owen Fabrikejer, Fourier Handelsrejsende, Friedrich Engels Forretningsmand. Men uden at gaa nogen af de andre for nær kan man sige, at ingen af dem i den Grad som Thünen med alle deres Væsens Fibrer trængte ind i den praktiske Bedrift, de var knyttede til. Flere af dem forlod jo ogsaa denne, medens Thünen til sin Død gik intenst op i Driften af sin Herregaard. Den Flid, hvormed han særlig i Tidsrummet 1810—15, straks efter sin Overtagelse af Tellow, men ogsaa bestandig senere iagttog og gennemregnede alle Forhold, der havde Indflydelse paa Udbyttet af hvert enkelt Produkt, var i al Fald for den Tid ganske enestaaende¹⁾. Paa dette Fundament af grundigt og systematisk gennearbejdet Kendskab til et begrænset Omraade af det økonomiske Livs Tumleplads hviler den teoretiske Bygning, som Thünen opfører.

Naar man sysler med de andre Socialøkonomer, der er udgaaet fra det praktiske Liv eller endnu staar i det, kan man vist ofte glemme deres særlige praktiske Baggrund. Men hvem vil kunne læse ret mange Sider i »Der isolierte Staat« uden at være klar over, at dette hidrører fra den praktiske Landmand, Godsejeren paa Tellow, der, bestandig førende alt sit eget med sig, bestandig med sin egen lille Verden som udtalt eller stiltiende Forudsætning, tumler med de store, almene økonomiske Problemer. Det er, som Alfred Jacobs siger i sin Afhandling om Thünen som Læremester i Statistiken: »Ved alle Overvejelser og Følgeslutninger, hvormed Thünen tillige berører teoretiske Problemer i Socialøkonomien, f. Eks. Pris, Kapitalrente, Omkostninger, Arbejdsdeling, Standort, Skattevirkninger og Løn, har han for Øje den konkrete Virkelighed, ud fra den talmæssige Gennemtrængning af hans egen Bedrift og ud fra Kendskabet til Nabobedrifter i deres overordentlige Forskelligartethed som i de ensartede Kræfter, der gør sig gældende«²⁾.

Men skønt Thünens praktiske Erfaring følger ham for hvert Skridt, maa man dog spørge: Hvem har haft mere sand viden-

¹⁾ Der isolierte Staat. Erster Theil. 2. Aufl. Rostock 1842. S. 20—21 og flere Steder. Om Thünens Betydning for Landbrugets Bogføring se H. L. Fensch i »Johann Heinrich von Thünen zum 150. Geburtstage«. Rostock u. A. S. 212—21.

²⁾ Thünen zum 150. Geburtstage S. 163.

skabelig Aand end han? Faa har som han følt Storheden af den Opgave, der er tildelt Videnskaben: »Men uendelig som Verdensalltet er ogsaa Videnskaben. Saaledes som dér Forstærkelsen af Synsevnen fører til Opdagelsen af nye Verdenssystemer, men ogsaa til nye Hemmeligheder, saaledes afslører der sig ogsaa sammen med Opdagelserne i Videnskaben nye hidtil uanede Problemer for Aandens Øje«³⁾. Paa sit eget videnskabelige Arbejde ser han med stor Beskedenhed. Efter at han i anden Del af »Der isolierte Staat« har opstillet en Mængde Spørgsmaal, som er dukket frem for ham under hans Tænkning, erkender han, »at Løsningen af Opgaven ikke kan være den enkeltes Værk, ikke engang et Slægtleds Værk. Det er snarere et Arbejde, udført af Historien selv, som samler det, der bliver fuldbragt af den samlede Menneskehed i flere Slægter . . .«. Ud fra denne Betragtning ser han kun paa sit eget Arbejde som Brudstykker, ja nogle Steder nøjes han med at fremsætte Problemerne til senere Løsning. Men dog er han sig med Glæde og Stolthed bevidst, »at altsaa enhver Forsken over et nok saa lille Punkt af Opgaven kan blive en Sten til Opførelse af den store Bygning«⁴⁾.

Der er Videnskabsmænd, hvis Fortjenester fortrinsvis ligger i Indsamling og Ordning af en Række Kendsgerninger. Af de klassiske Socialøkonomer hører Adam Smith og Malthus, skønt de mest er blevet bekendte ved deres Teorier, nærmest herhen. I nyere Tid findes Typen endnu renere hos en Mand som Gustav Schmoller. Men der er andre Videnskabsmænd, som først rigtig er i deres Es, naar de bevæger sig paa Abstraktionens Højder. Thünen forener Forskerens og Tænkerens Type. Paa sit eget lille Omraade er han den minutiøse Iagttager, den nøjagtige Beregner af alle Forholds Indflydelse. Og som allerede nævnt tager han ogsaa disse Iagttagelser og Beregninger med sig ved større Opgavers Løsning. Men alligevel naar han sine største Resultater ved saa godt som nogen at abstrahere. Han kender Farerne ved at abstrahere fra Virkeligheden, men siger samtidig, at uden Abstraktionen kan man ikke naa til nogen videnskabelig Erkendelse⁵⁾.

Formelt giver Dobbeltheden hos Thünen sig til Kende deri, at man paa den ene Side i hans Værk finder et stort eksakt Talmateriale (sjældnere rent vilkaarligt valgte Taleksempler af den

³⁾ Der isolierte Staat. Zweiter Theil. Erste Abtheilung. Rostock 1850. S. 64.

⁴⁾ Is. St. II, 1 S. 35.

⁵⁾ Is. St. II, 1. S. 8.

Slags, hvormed Marx og adskillige nyere Socialøkonomer fylder deres Fremstilling og paa uvidenskabelig Maade giver den et eksakt Præg), medens han paa den anden Side med Forkærlighed tyr til den mest abstrakte af alle Videnskaber, Matematikken. Han havde udprægede matematiske Anlæg, som allerede viste sig i Skoletiden. Og paa mangfoldige Steder i sit Værk anvender han kortere eller længere matematiske Udredninger. Det af sine Resultater, han selv sætter mest Pris paa, er jo ogsaa udtrykt i en matematisk Formel. Det er Udtrykket \sqrt{ap} for den naturlige Arbejdsløn.

Paa Grund af Thünens Forkærlighed for Matematikken har nogle Socialøkonomer (f. Eks. Eugen Dühring og J. Conrad) simpelthen betegnet hans Metode som den matematiske. Schweizeren Max Büchler skelner dog sikkert med Rette i sin Doktor-disputats om Thünen mellem hans Fremstillingsmaade, der ganske rigtig ofte er matematisk, og hans Forskningsmaade eller Metode. En saa ejendommelig Forsker som Thünen er det vanskeligt at faa anbragt i nogen bestemt Skole eller iblandt Anvenderne af en eller anden bestemt Metode. Til den egentlige matematiske Skole kan han næppe regnes, skønt han er blevet anbragt der i Artiklen »Economics« i »Encyclopaedia of the Social Sciences«. Men paa den anden Side gør han mere ud af Matematikken end f. Eks. Marshall, der i Fortalen til sine Principles nærmest betragter dens Formler som et privat Hjælpemiddel for Socialøkonomen, hvormed han ikke skal bebyrde sine Læsere, hvorfor han henviser dem til Noter eller Appendixer. Hos Thünen staar visse af hans Formler og matematiske Udredninger netop i Centrum af Fremstillingen, og han betragter dem som nødvendige. Et Sted finder han Anledning til at gøre Læserne en Undskyldning for den megen Matematik. »Men Anvendelsen af Matematikken maa dog være tilladt der, hvor Sandheden ikke kan findes uden den«⁹⁾.

Men skønt matematiske Formler indtager en ret fremtrædende og efter Thünens egen Mening altsaa en nødvendig Plads i hans Fremstilling, kunde hans Metode, den Fremgangsmaade, hvorved han naar sine for Videnskaben varigste og betydningsfuldste Resultater, snarere kaldes den fysiske eller isolerende. Dette sidste Udtryk anvendes vist første Gang af Lujo Brentano i hans Doktordisputats om Thünen, og Brentano drager heri Sammenlig-

⁹⁾ Is. St. II, 1. S. 174.

ningen med Fysikerens Metode: »Thünens isolerede Stat er et Apparat til Iagttagelse af økonomiske Kræfter som det tomme Rum til Iagttagelse af fysiske Kræfter«. Men i øvrigt havde allerede Thünen selv sammenlignet sin Metode med Fysikerens: »Denne aandelige Operation er analog med den Fremgangsmaade, som vi anvender ved alle Forsøg i Fysikken saa vel som i Landøkonomien, hvor vi nemlig kvantitativt øger alene den ene Potens, som skal udforskes, men lader alle andre Momenter forblive uforandrede«⁷⁾.

Ved Beskæftigelsen med Thünen er det af Betydning at have Klarhed over denne hans Metode, som han anvender baade i sin Grundrente- og sin Arbejdslønteori. Denne Metode har store Muligheder, naar den anvendes med den Skarpsindighed og Konsekvens, som Thünen havde, men den viser ogsaa hos ham sin Begrænsning. Thi socialøkonomiske Foreteelser er nu engang langt mere indviklede end fysiske, og ikke altid kan man, selv i Tankerne, foretage en saadan Isolering.

For at bestemme Thünens Stilling i Socialøkonomien vil det næst efter disse indledende Bemærkninger om hans Forskerfysiognomi og hans Metode have Betydning at se paa hans Forhold til Forgængerne og til hans samtidige, der arbejdede med lignende Problemer. Derved vil Ejendommeligheden i hans Indsats træde tydeligere frem.

Thünen er nu saa langt som muligt fra den Type af, særlig tyske, Lærde, hvis Værker hovedsagelig bestaar af Citater af Forgængerne eller af »Auseinandersetzungen« med andre Forfattere. Han baner sig oftest selv som Pioner sin Vej, og forholdsvis lidt omtaler og anfører han tidligere eller samtidige Socialøkonomer. Men paa den anden Side har han stærkt anerkendende Ord over for dem, han anser for sine egentlige Læremestre: Adam Smith i Socialøkonomien og Albrecht Thaer i den videnskabelige Landøkonomi. Og desuden omtaler han og beskæftiger sig noget med en Del andre Forfattere, af de engelske Klassikere Malthus og Ricardo, af Franskmænd J. B. Say og J. A. Blanqui, af Tyskere J. F. E. Lotz, Nebenius, Rau og Hermann. Men her er kun Grund til at dvæle udførligere ved hans Forhold til Adam Smith og Ricardo.

⁷⁾ Ludwig Joseph Brentano: Über J. H. von Thünens naturgemessen Lohn und Zinsfuss im isolierten Staate. Göttingen 1867. S. 14. Is. St. II, 1. S. 5.

Baade i første og anden Del af »Der isolierte Staat« anfører Thünen *Adam Smith* paa mange Steder, og i et Par Paragrafer er Smith og hans Lære Hovedtemaet. I anden Del ender han en lang citatrig Fremstilling af Smiths Lære om Arbejdsløn, Rente-fod, Landrente og Pris med en Undskyldning for, at han hyppig maa indlade sig paa at bedømme og berigtige denne. For at ikke nogen deri skal finde gemt nogen Ringeagt for Adam Smith, erklærer Thünen, »at ikke let nogen kan have en større Ærefrygt for dette Geni end Forfatteren af dette Skrift. Just deri, at jeg anser Berigtigelsen og Udvidelsen af de Smith'ske Læresætninger for at være til Fremme for Videnskaben og gør dem til Genstand for mine Undersøgelser, ligger et Bevis for den høje Agtelse, jeg nærer for A. Smith.« Smukkere og mere i videnskabelig Aand kunde vel ingen Elev udtale sig om sin Lærer. Ogsaa i den nylig fremdragne § 24 til Thünens anden Del hylder han Adam Smith, naar han taler om »Adam Smiths herlige Lære om Fordelene ved Arbejdsdelingen«^{*)}.

At Thünen saaledes føler sig i højeste Grad afhængig af Adam Smith, at han bestandig føler sig staaende paa hans Skuldre, er ligetil. Men han er en i høj Grad selvstændig Lærling. Ingen vil vist ved at gennemlæse »Wealth of Nations« og »Der isolierte Staat« kunne unddrage sig Indtrykket af, at der her trods al Elevens Afhængighed af Læreren er Tale om to helt forskellige Forskerindividualiteter, to forskellige Typer. Naar man hos Adam Smith kommer til at beundre hans Værks Righoldighed, kommer man hos Thünen til at prise den storslaaede Enkelhed, som navnlig er knyttet til Forestillingen om den isolerede Stat. Finder man hos Adam Smith Frodighed i Kombination og Syntese, møder man hos Thünen snarere Klarhed og Skarphed i Analyse.

Thünen har beskæftiget sig med Adam Smith og berigtiget hans Lære paa adskillige Punkter, men vi maa her holde os til Hovedsagen, Thünens langt skarpere Analyse inden for Fordelingslæren. Paa dette Punkt holdt Adam Smith sig hovedsagelig til den rent personelle Fordeling, som fandt Sted i Englands Landbrug paa hans Tid, idet Jordejeren fik sin Landrente, Forpagteren sin Profit og Landarbejderen sin Løn. Af disse tre Elementer i Fordelingen giver Adam Smith da en længere Beskrivelse i 8.—11. Kapitel af sit Værks første Bog, idet han kører op med et Arsenal af historiske Oplysninger og Iagttagelser fra det praktiske Liv,

*) Is. St. II, 1. S. 63. Thünen zum 150. Geburtstage S. 104.

men uden at trænge dybere ind i selve de Begreber, hvormed han opererer.

Her er det, Thünen sætter ind med sin skarpe Analyse. Hans Behandling af Arbejdslønnen er noget helt for sig, ganske uafhængigt af Adam Smith, hvad enten man tænker paa hans Formel for den naturlige Arbejdsløn eller hans Bestemmelse af Lønnen ved Grænsearbejderens Produkt. Men i denne Sammenhæng er det hans Opløsning af Adam Smiths Landrente og Profit, vi har at gøre med. Hans Analyse af Landrenten finder vi i første Del af »Der isolierte Staat«, hans Opløsning af Profitten i dens Bestanddele i anden Dels første Afdeling.

I Steden for den personelle, af de særlige engelske Forhold prægede Inddeling sætter Thünen en saglig. Adam Smiths Landrente, Godsejerens Indtægt af den bortforpagtede Gaard, deler Thünen i den egentlige Landrente (hvad han kalder Landrente eller Bodenrente) og i den Kapitalrente, som svares af de Godsejeren tilhørende Bygninger, Indhegninger, Træer o. s. v. Ganske vist beholder Thünen den Smith'ske Landrente under Betegnelsen Godsrente, men den spiller ingen Rolle i hans teoretiske Undersøgelser. I dem drejer det sig om det, han selv kalder Landrente, og som han definerer saaledes: »Hvad der efter Fradrag af Renterne af Værdien af Bygningerne, Træbestanden, Indhegningerne og overhovedet alle Værdigenstande, som kan skilles fra Jorden, endnu bliver tilbage af Godsindkomsterne og saaledes tilhører Jorden i sig selv, kalder jeg Landrente«⁹⁾.

Medens Thünens Udskillelse af Kapitalrenteelementet fra Landrentens Begreb er velkendt, idet den ligger bagved hans centrale Undersøgelser, er hans Bidrag til Opløsning af Adam Smiths (og Ricardos) Begreb Profit, Kapitalejerens Indtægt, mindre iøjnefaldende. Det drejer sig her navnlig om hans Lære om Driftsherregvinsten. At denne er blevet mindre paaagtet, er i og for sig ikke saa underligt. I første Del af Thünens Hovedværk ser han helt bort fra den, og det kan derfor indvendes mod den Maade, hvorpaa han finder Landrenten for sit Gods Tellow og anvender den ved sine videre Beregninger, at han uden videre identificerer Landbrugets Nettoudbytte efter Fradrag af alle Omkostninger med Landrenten, medens dette Nettoudbytte formentlig skulde dels i Driftsherregvinst og Landrente. Ogsaa ved den centrale Undersøgelse i anden Dels første Afdeling, ved Udfin-

⁹⁾ Is. St. I. S. 14.

delsen af den naturlige Arbejdsløn, ser Thünen udtrykkelig bort fra Driftsherregevinsten. Ikke des mindre synes den Paragraf (§ 7) i samme anden Dels første Afdeling, hvor Thünen udtrykkelig behandler Driftsherregevinsten, mig at indeholde stærke Vidnesbyrd om hans Originalitet og analytiske Evne.

Ikke at Thünen skulde være den første til at skille Driftsherregevinsten ud som en særlig Participant ved Fordelingen. Medens den engelsk-amerikanske Socialøkonomi lige til vore Dage har haft en Tilbøjelighed til at samle Driftsherrens Indtægt baade af sin Kapital og paa anden Maade under den klassiske Betegnelse »Profits«, og mens Franskmandene fra og med J. B. Say nærmest har betragtet Driftsherregevinsten under Synspunktet Arbejdsløn, havde i Tyskland allerede 1807 Hufeland givet den en mere selvstændig Stilling indenfor Fordelingen. Men Thünen har paa original Maade bidraget til Læren om Driftsherregevinsten og derved anvendt baade sin praktiske Erfaring som Driftsherre og sin analytiske Evne¹⁰⁾.

Af den samlede Driftsherreindkomst udskiller han først 1) Renterne af den anvendte Kapital, 2) Assurancepræmien for saadanne Skader som Skibbrud, Brand, Hagelskade o. s. v. og 3) hvad Administrationen vilde koste, hvis den overlodes til andre. Kun hvad der saa bliver tilbage, regner Thünen for den specifikke Driftsherreindtægt eller Gewerbsprofit, men denne deler han atter i to Dele, en egentlig Driftsherregevinst og en Belønning for Driftsherrens særlig intensive Interesse for Bedriften (Industriebelohnung). Den egentlige Driftsherregevinst er en Godtgørelse for overtaget Risiko af den Art, mod hvilken der ikke kan tegnes nogen Forsikring. Men over for den Tankegang, som senere har været gjort gældende, at den ene Driftsherres Tab her skulde opveje den andens Gevinst, saa at der i et helt Fag eller i hvert Fald i Erhvervslivet som Helhed ikke fremkom nogen Driftsherregevinst, gør Thünen den psykologiske Betragtning gældende, at da Tabet af hele den indsatte Kapital for Driftsherren er en langt større Ulykke end en Fordobling af Kapitalen en Lykke for ham, maa Driftsherren sørge for, at Chancen for en vis Gevinst er større end Chancen for et tilsvarende Tab. Industriebelohnung hviler paa, at den selvstændige Driftsherre i langt større Grad end selv den mest pligttopfyldende lønnede Bestyrer vil sætte hele sin Tankekraft, baade Dag og Nat, ind paa Bedrif-

¹⁰⁾ Udviklingen af Læren om Driftsherreindtægten, særlig i Tyskland er behandlet af Christian Eckert i Festgabe für Schmoller 1908. I. Bd. IX.

tens Trivsel, hvad der især vil vise sig under nedadgaaende Konjunkturer¹¹⁾.

Efter Nutids Forhold bygger Thünen vel i disse Overvejelser alt for meget paa Betragtningen af den Bedrift, hvor Enkeltmand staar med hele Risikoen, medens han slet ikke tager Hensyn til Aktieselskaber og lignende. Men hans Lære om Driftsherregevinsten lige saa vel som om Landrenten viser, hvad der i denne Sammenhæng skulde paavises: at han betegner et stort Fremskridt fra sin Læremester Adam Smith ved sin skarpe analytiske Evne. Adam Smiths Landrente opløser han i den egentlige Landrente og et Kapitalrenteelement. Smiths Profit, Driftsherrens Indtægt, opløser han i Kapitalrente, en almindelig Administratorløn, en særlig Præmie for Driftsherrens egen Overvaagning af Bedriften, og endelig en almindelig Risikogodtgørelse.

Nok saa meget Syn for Thünens ejendommelige Indsats faar man dog ved at sammenstille ham med *Ricardo*, hans lidt ældre Samtidige (*Ricardo* født 1772, Thünen 1783, *Ricardo*s Hovedværk udkommet 1817, første Del af »Der isolierte Staat« 1826). Her er ingen gensidig Afhængighed. *Ricardo* døde, før Thünens Værk kom, og Thünen omtaler ganske vist nogle Gange *Ricardo*, navnlig i anden Del af sit Værk, men han anfører udtrykkelig, at han ved sit første Udkast til sin Lære i første Del endnu ikke kendte *Ricardo*, og med Hensyn til sin Lære om Arbejdslønnen vandrer Thünen sine egne Veje, om end han nogle enkelte Gange angriber *Ricardo*s Anskuelser paa dette Punkt.

Men netop fordi *Ricardo* og Thünen uafhængige af hverandre arbejder med de samme Problemer, navnlig med Jordrenteteorien, har det sin Interesse at sammenstille deres Forsknings Veje og Resultater. Vi skal gøre det noget udførligere med Hensyn til Jordrentelæren og mere kortfattet med Hensyn til Læren om Arbejdslønnen.

Med Hensyn til Jordrenteteorien er *Ricardo* og Thünen ofte blevet slaaet sammen. Flere tyske Socialøkonomer (*Roscher*, *Adolph Wagner* m. fl.) har talt om en *Ricardo-Thünensk* Jordrentelære. Men selv de, der ikke vil anbringe en Bindestreg mellem de to Navne i denne Sammenhæng, omtaler dog ofte *Ricardo* og Thünen i et Aandedræt.

Denne Sammenfatning kan kun bero paa, at Jordrenten for begge disse to Teoretikere er en Fortrins- eller Forskelsrente be-

¹¹⁾ Is. St. II, 1. S. 80—86.

roende paa Forskellen mellem Jord, der i en eller anden Retning har gunstigere Betingelser, og Jord med mindre gunstige Betingelser. Men ved en nærmere Betragtning vil det dog vise sig, at de to Forfatteres hele Fremstillingsmaade er forskellig. Ricardo er den, der af Efterverdenen er blevet mest fulgt og beundret, men Thünen viser ogsaa her paa flere Maader baade sin større praktiske Erfaring og sin skarpere og mere skelnende Tanke.

Allerede i Opfattelsen af Jordrentens Tilknytning til Jorden viser der sig en karakteristisk Forskel. Ricardo udtaler de mystiske Ord om, at »Renten (d. v. s. Jordrenten) er den Del af Jordens Produkt, som betales til Jordejeren for Brugen af Jordens oprindelige og uforgængelige Kræfter«. Hvis de her fremhævede Ord skal forstaas bogstaveligt, borttager han derved enhver Mulighed for i et gammelt opdyrket Land at operere praktisk med Jordrenten. Thi hvem kan paavise, hvad Kraft et Stykke Jord havde oprindeligt, f. Eks. paa Gorm den Gamles Tid? Eller hvem kan sige, hvad Jordens uforgængelige Evne vil vise sig at være, hvis den f. Eks. bliver underkastet Rovdrift gennem længere Tid? Thünen abstraherer ogsaa. Han fjerner, som vi tidligere har set, Kapitalrenteelementet i Adam Smiths Landrente, men han lader den tiloversblevne Landrente være Betaling for Brugen af Jorden i sig selv, Jorden, som den er og foreligger¹²⁾. Man kan udskille Betalingen for Brugen af Bygninger, Træbestand, Indhegninger o. s. v., men Betalingen for de i Jorden bundfældede Meliorationer lader sig i al Fald kun delvis og kun for de senest foretages Vedkommende udskille. Som den praktiske Mand Thünen er, fradrager han derfor ved Beregningen af Landrenten kun Rentern af de Værdigenstande, der kan skilles fra Jorden, og derved baner han sig Vej til i al Fald tilnærmelsesvis at kunne beregne Landrenten for sit eget Gods, en Størrelse, som han derefter udnytter i sine videre Betragtninger af Forholdene i den isolerede Stat.

Men det gælder særlig at sammenstille Ricardo og Thünen og finde Forskellene mellem dem paa det Felt, hvor man netop lader dem græsse sammen, nemlig Fremstillingen af Jordrenten som Fortrinsrente.

Det er almindeligt at fremhæve, at Ricardos Fortrinsrente fremkommer ved Forskel i Jordens Frugtbarhed, Thünens ved Forskel i Beliggenhed for Afsætningsmarkedet. I store Træk kan dette vel

¹²⁾ The Works of David Ricardo. By J. R. McCulloch. New Edition. London 1888. S. 34. Is. St. I. S. 14.

nok siges, naar man blot ikke er blind for, at Ricardo lejlighedsvis taler om Beliggenhedens Betydning, medens Thünen i sit Værk ligefrem foretager en Beregning af Landrenten ved forskellig Frugtbarhedsgrad.

At Ricardo ikke overser Beliggenheden, træder allerede klart frem i hans Skrift fra 1815 »Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock«. Idet han tænker paa Udviklingen i et Nybyggerland, taler han om, at naar alt det frugtbare Land i umiddelbar Nærhed af de første Kolonister er opdyrket, og naar Befolkningen fremdeles udvikler sig, maa man skaffe Føde fra mindre fordelagtigt beliggende Jord (land not so advantageously situated), hvorved der fremkommer Jordrente paa den bedre beliggende Jord. Og kort efter omtaler han, at man ved saaledes lidt efter lidt at opdyrke Jord af stedse daarligere Kvalitet eller mindre gunstigt beliggende (less favourably situated) kan bringe Jordrenten til at stige og Profitten til at falde¹³⁾. I sit berømte andet Kapitel i »Principles« gentager han nærmest disse Udtryk. Han siger: »Det er altsaa kun, fordi Jorden ikke er ubegrænset i Kvantitet og ensartet i Kvalitet, og fordi under Befolkningens Vækst Jord af ringere Kvalitet eller mindre fordelagtigt beliggende bliver taget under Dyrkning, at der i det hele taget bliver betalt Jordrente for Brugen af den«. Og lidt senere hedder det: »Den frugtbareste og gunstigst beliggende Jord vil først blive dyrket«¹⁴⁾.

Thünens Fremstilling af Jordrentens Afhængighed af Frugtbarheden findes i § 5 b i hans første Del. Han har først beregnet, hvilken Landrente i Korn og Penge en Herregaard paa 217 Hektar med samme Frugtbarhed som Tellow kan give, naar Kornprisen paa Centralmarkedet er $1\frac{1}{2}$ Thaler og Afstanden dertil som fra Tellow til Rostock. Frugtbarheden paa Tellow betegner han med et kort Udtryk ved, at Jorden giver 10 Korn Udbytte, d. v. s. at 10 mecklenburgske Kvadratrunder (2170 Kvadratmeter) giver 10 Berliner Skæpper Rug (5,44 Hektoliter). Han beregner derefter Landrenten i Korn og Penge for 9 Korn Udbytte, 8 Korn Udbytte o. s. v. Man kan da beregne Landrenten af et hvilket som helst Gods af den nævnte Størrelse efter Afstanden fra Centralbyen og den deraf følgende Kornpris særskilt for de forskellige Frugtbarhedsgrader¹⁵⁾.

¹³⁾ Ricardos Works S. 373.

¹⁴⁾ Ricardos Works S. 36—37.

¹⁵⁾ Is. St. I. S. 33—35.

Det maa heller ikke overses, at baade Ricardo og Thünen er klare over, at Fortrinsrenten ogsaa kan fremkomme paa en tredie Maade, nemlig derved, at en tidligere anvendt Mængde af Kapital og Arbejde giver større Udbytte end en senere anvendt tilsvarende Mængde (den første Dose giver mere end de senere). Da Kapitalens og Arbejdets Aflønning i begge Tilfælde er den samme, vil der ved Anvendelse af de tidligere mere virksomme Doser fremkomme en Jordrente. Nærmest ved den her antydede Form ligger Læren hos Ricardo. Men Thünen har sammenlignet Virkningerne af den forskellige Anvendelse af Arbejde og Kapital ved forskellige Driftssystemer, særlig Trevangsbrug og Kobbølbrug, og paavist, at i givet Tilfælde den mindre Anvendelse af Arbejde og Kapital afkaster en Landrente, hvor en større Anvendelse vilde afkaste mindre eller slet intet. Og han har i anden Del af sit Hovedværk beskrevet det aftagende Udbytte, som Kapitalen giver, naar den anvendes i større og større Maal¹⁶⁾.

Men med de her fremsatte Forbehold er det dog rigtigt, at Ricardos Fortrinsrente med Rette i den almindelige Bevidsthed særlig hviler paa Forskellen mellem Frugtbarheden af forskellige Jordstykker, medens Thünens fremkalder Billedet af den isolerede Stat, hvor Landrenten paa de enkelte Punkter i første Række er afhængig af Afstanden til Markedet i Centralbyen. Gaar man ud fra, at Jordrenten i hvert Fald for en Del er en Fortrinsrente (at der ogsaa kunde være Tale om en absolut Jordrente, kan der findes Antydninger af hos begge de to nævnte Forfattere), kan man spørge, hvem af de to der tydeligst og fuldstændigst har fremstillet denne Fortrinsrente. De supplerer utvivlsomt hinanden, men derfor kan jo godt den ene have bedre Resultater at opvise end den anden. Mig forekommer det, at Palmen maa rækkes Thünen, skønt utvivlsomt Ricardo har haft den største Succès.

For det første er Afstanden et langt klarere Begreb end Frugtbarheden. Ricardo havde en taaget Forestilling om Frugtbarheden som en inhærent og umistelig Egenskab ved et Jordstykke. Frugtbarhed i den Forstand er med vor Tids dybere Indtrængen i Jordbundsvidenskaben et næsten opløst Begreb. Frugtbar til hvad og under hvilke Forhold? vil man spørge. Det er, som Marshall siger: »Der er ingen absolut Maalestok for Jordens Rigdom eller Frugtbarhed. Selv om der ikke sker nogen Forandring i Produk-

¹⁶⁾ Ricardos Works S. 36—37. Is. St. I. § 14 a. II, 1. § 8.

tionsmetoderne, kan en blot og bar Stigning i Efterspørgselen efter et Produkt vende op og ned paa den Orden, i hvilken to op ad hinanden liggende Jordstykker tager Rang med Hensyn til Frugtbarhed Mange af de Jorder, der er mindst frugtbare, naar Dyrkningen blot er ekstensiv, bliver blandt de mest frugtbare, naar Dyrkningen er intensiv¹⁷⁾. Og kan Jordens Frugtbarhed variere selv med Hensyn til det samme Produkt, kan den det saa meget mere for forskellige Produkter. Ricardos Teori er, som det er blevet sagt, udelukkende en Hvedeteori, og Jorden er for ham mere eller mindre frugtbar, eftersom den kan frembringe flere eller færre Quarters Hvede. Men dette er et snævert Synspunkt. Afstanden, som Thünen overvejende holder sig til, naar det gælder at fremstille Fortrinsrenten, er derimod et klart Begreb. Den kan angives ved Hjælp af en Maalestok, saa nøjagtigt det skal være.

Hermed hænger det sammen, at medens Ricardo kun foretager en plump Klassifikation, naar Thünen til en Gradation med kontinuerlig Skala. Ricardo opstiller i sine »Principles« i Kapitlet om Jordrenten tre Klasser Jord, Nr. 1, Nr. 2 og Nr. 3, som han tænker sig kan give med samme Anvendelse af Arbejde og Kapital henholdsvis 100, 90 og 80 Quarters Korn. Landrenten bliver da Differensen mellem Nettoudbyttet paa den daarligste Jord og paa den bedre og bedste. Men hvor langt rigere nuanceret er ikke Thünens Skala. Han angiver selv i sit Værk Landrenten for en Række bestemte Afstande fra Centralbyen baade ved Kornlandbrug og ved andre Produktioner. Og gennem de almindelige Formler, han beregner, sætter han os i Stand til selv at beregne Landrenten for et hvilket som helst Sted mellem disse Afstande.

En stor Fordel ved Thünens Hovedfremgangsmaade, Gradation efter Afstanden, er ogsaa, at den lader sig anvende til en almindelig Teori for enhver Form af Jordrente, mens Ricardos Gruppering efter Frugtbarhed højst lader sig anvende paa al planteproducerende Jord. Ogsaa Thünen har jo ganske overvejende beskæftiget sig med Landrenten, som han kalder den, Jordrenten af planteproducerende Jord. Men da han lejlighedsvis kommer til at beskæftige sig med den bymæssige Jordrente, Grundrenten, som han kalder den, kan han, skønt han ikke indlader sig dybere paa dette Tema, overføre Afstandsprincippet ogsaa paa den. Jo

¹⁷⁾ Alfred Marshall: Principles of Economics. Vol. I. Fourth Edition. London 1898. S. 234.

mere man nærmer sig Byens Centrum, des højere vil Grundrenten stige¹⁸⁾).

Mod Thünens overvejende Benyttelse af Afstandens Indflydelse i Jordrentelæren kan det fra et Nutids Stade maaske indvendes, at Afstanden er kommet til at spille en i Forhold til tidligere ubetydelig Rolle i det økonomiske Liv. Er Frugtbarheden blevet et flydende Begreb, saa er Afstanden blevet et Begreb, man kun forholdsvis lidt behøver at regne med. Af den isolerede Stats Forudsætninger vil den, at al Transport udelukkende sker med Heste og Vogn, være os en af de mest fremmedartede. Selv har Thünen i Tavle II bag i første Del af sit Hovedværk ladet fremstille, hvilke store Forandringer der fremkommer i Kredsene omkring Centralbyen, naar en sejlbar Flod flyder gennem den isolerede Stat. Nutildags har ogsaa Jernbaner og andre Transportmidler formindsket Afstandene og modificeret Kredsene. Men det her fremførte kan ikke være nogen principiel Indvending mod Thünens Benyttelse af Afstandens Indflydelse ved Fremstillingen af Jordrenten som Fortrinsrente.

Til syvende og sidst er dog maaske Læren om den negative Landrente det Punkt, hvor Thünen udmærker sig mest frem for Ricardo og sine Forgængere i det hele.

Adam Smith antog, hvor Jorden anvendtes til Frembringelse af Næringsmidler, altid en positiv Landrente, hvorved man maa erindre, at hans Landrentebegreb indeholdt Kapitalrenteelementer. Ricardos Jordrenteskala strakte sig fra 0 og opefter. Men Thünen kender baade Jord, der afkaster positiv Landrente, no rent land og Jord med negativ Landrente. Muligvis drives han til denne Udvidelse af Jordrenteskalaen tildels af sin matematiske Sans, for hvilken Talrækken maatte fortsætte sig paa den negative Side af Nulpunktet, men det er dog vist nok saa meget hans praktiske Landmandserfaring, der her gør sig gældende. Han gennemlevede jo den haarde Landbrugskrise i Tyverne af det nitende Aarhundrede. I sin Lære om den negative Landrente gaar han ud fra, at i Praksis er en Landejendom en Helhed, og den Kapital, der er anbragt i Bygninger o. s. v., kan ikke drages ud igen og anbringes andensteds. Hvis paa Grund af Prisfald paa Landbrugsprodukter Godsrenten, d. v. s. den samlede Afgift, en Forpagter kan svare for Brug af Jord, Bygninger o. s. v., falder saa meget, at der i den ikke engang er indeholdt den fulde Rente

¹⁸⁾ Is. St. I. S. 210.

af Kapitalen, bortfalder Landrenten ikke blot, men bliver negativ. Negativ kan Landrenten ogsaa blive ved Rentefodens Stigning. I Længden vil dog en saadan negativ Landrente ikke kunne holde sig, thi under saadanne Forhold vil Bygningerne, naar de brænder eller forfalder, ikke blive bygget op igen, og Jorden vil komme til at ligge øde, hvis der ikke igen kan svares den fulde Kapitalrente, og Landrenten saaledes i det mindste kan blive Nul¹⁹⁾. Som man ser, finder disse Thünens Betragtninger fuldt ud Anvendelse ogsaa paa den nuværende Landbrugskrise.

Medens Ricardo og Thünen nærmest arbejdede parallelt i Jordrentelæren, er deres Fremstilling af Arbejdslønnens Teori saa vidt forskellig, ikke blot rent formelt, men principielt, at de paa dette Omraade maa anbringes i helt forskellige Skuffer eller Skoler. Da jeg haaber andensteds mere indgaaende at kunne beskæftige mig med navnlig Thünens Lære om Arbejdslønnen, skal Spørgsmaalet her kun behandles kort.

Ricardos Hovedsætning om Arbejdslønnen, den, som siden i noget ændret Form har spillet en stor Rolle for Socialismen, navnlig Lassalle, forekommer i Begyndelsen af 5. Kapitel i hans Principles: »Arbejdets naturlige Pris er den Pris, som er nødvendig for at sætte Arbejderne i Stand til, den ene med den anden, at eksistere og fortsætte deres Race uden hverken Forøgelse eller Formindskelse«. Lønnen gøres her altsaa væsentlig afhængig af eller rettere lig med Eksistensminimum for en Arbejderfamilie af Normalstørrelse, d. v. s. en saadan Størrelse, at Afkommet i Antal svarer til Ophavet. Skønt nu Ricardo selv lidt længere henne i samme Kapitel udtrykkelig udtaler, at dette Eksistensminimum, selv om det beregnes in natura, ikke er absolut faststaaende og konstant (fixed and constant), kan det dog ikke undre, at Lønnen efter de Teorier, som bygger paa ham, er blevet noget stift og stillestaaende og Arbejdernes Udsigter sørgelige²⁰⁾.

Thünen er i sin Lære om Arbejdslønnen for saa vidt afhængig af Ricardo, som hans System med de Problemer, der danner Hovedindholdet af anden Del af »Der isolierte Staat«, især hans Lære om Arbejdslønnen, efter hans eget Udsagn for Alvor begyndte, da han i Efteraaret 1826 ved Studiet af Says og Ricardos Værker følte sig utilfredsstillet ved det, som deri blev sagt om Arbejdslønnen²¹⁾. Men positivt gaar Heinrich von Thünen helt

¹⁹⁾ Is. St. I. S. 16—17.

²⁰⁾ Ricardos Works. S. 50 og S. 52.

²¹⁾ Is. St. II, 1. S. 46.

sine egne Veje. Baade i sin bekendte Formel for den naturlige Arbejdsløn \bar{v} ap og i sin Bestemmelse af Lønnen som lig med Værdien af den sidst ansatte Arbejders Produkt tager han Hensyn til Produktiviteten som lønbestemmende Moment. Men hermed er vi kommet ind paa en ny Side ved Thünens Stilling i Socialøkonomien, den, der peger fremad.

Før vi mere i Enkeltheder søger Thünens Spor i Socialøkonomien, maa det betones, skønt en mere indgaaende Behandling deraf ikke her kan gives, at Thünen staar paa et af de store Grænse-skel i baade hele Videnskabens og specielt i Socialøkonomiens Historie og præges deraf.

For Videnskaben som Helhed er Tiden omkring Midten af det nittende Aarhundrede, da Thünens Virksomhed falder, en Overgangstid. Stort set kan det maaske siges saadan, at man var ved at gaa over fra Spekulationens til Kalkulationens Tidsalder. Overgangen kommer lidt efter lidt, men Opstillingen af Loven om Energiens Bestaaen af Mayer, Colding og Joule i Fyrreerne kan vel betragtes som det egentlige Skel. I den første Tidsalder er den spekulative Filosofi, i den sidste den eksakte Naturvidenskab Videnskabernes Dronning. Thünen bærer i visse Maader endnu Præg af de Forestillinger, som havde behersket Videnskaben i det syttende og attende Aarhundrede. Det viser sig bl. a. i hans Søgen efter en naturlig eller med Naturen stemmende (naturgemäss) Arbejdsløn. Der er deri en mystisk Opfattelse af Naturen, som er helt anderledes end den Opfattelse, den nye Naturvidenskab gjorde gældende. Efter de naturretlige Forestillinger er Naturens Love saadanne, som burde gøre sig gældende, men som der mange Gange lægges Hindringer i Vejen for, efter Naturvidenskabens Opfattelse er Naturlove saadanne, som ubetinget ifølge Aarsagssætningen gør sig gældende. Der er ingen Vej udenom. Thünen lever altsaa i visse Maader i de gamle naturretlige Forestillinger, men paa den anden Side er baade hans Metode naturvidenskabelig, og han arbejder paa sit eget Omraade med nøjagtige Iagttagelser og eksakte Beregninger.

Ser man særlig paa Socialøkonomien, saa herskede endnu en Tid efter Midten af Aarhundredet den klassiske Socialøkonomi, der i Stuart Mill havde sin sidste betydelige Repræsentant. Det nye sætter her først rigtig ind efter 1870 med Grænsenyttelæren, den historiske Skoles Udfoldelse og paa socialt Omraade Katedersocialismen. Det er allerede fremstillet, hvorledes Thünen i

mange Maader stod som og følte sig som Adam Smiths Lærling. Men han er tillige en Forløber for Grænsenytteskolen og en af de første betydelige Socialøkonomer, der uden at være Socialist viede det sociale Spørgsmaal en stor Del af sin Tankekraft.

Thünen hører ikke til de Socialøkonomer, der har dannet Skole. Han havde jo heller ikke nogen Lærestol. Kun paa Landvæsenets Omraade havde han egentlige Elever. En af disse, H. Schumacher paa Zarchlin, samlede en Del af hans efterladte Manuskripter og udgav dem 1863 som anden Dels anden Afdeling og tredie Del af »Der isolierte Staat«, udgav 1868 hans Biografi og forsvarede lejlighedsvis den ellers fra næsten alle Sider angrebne Formel for den naturlige Arbejdsløn. Men naar det nu skal forsøges i korte Træk at paavise Sporene efter Thünen, menes hermed kun saadanne Spor, som findes i den socialøkonomisk Litteratur, navnlig dennes mere fremragende Værker. Om hans Betydning for den videnskabelige Landøkonomi vil der bl. a. findes adskillige Vidnesbyrd i det nylig udgivne Festskrift til hans 150 Aars Dag. (Se Anmeldelsen Side 280 f.).

Medens Thünen selv levede, beskæftigede man sig næppe med ham uden for Tyskland. Det første betydelige socialøkonomiske Værk, der indgaaende citerer ham, er vel nok F. B. W. Hermanns »Staatswirtschaftliche Untersuchungen«, der udkom 1832, og som Karl Diehl, der udgav Bogen i Facsimile paa ny 1924, kalder »det bedste Værk i teoretisk Nationaløkonomi af den ældre tyske Litteratur«. Det er naturligvis særlig i Læren om Jordrenten, at Hermann atter og atter kan henvise til Thünens værdifulde (schätzbare) Skrift. En anden tysk Socialøkonom, der ogsaa i Thünens Levetid lærte af ham, var Wilhelm Roscher, der 1843, 26 Aar gammel, blev Professor i Göttingen og i 1845 skrev en Afhandling om Agerbrugssystemernes Politik og Statistik. Da Roscher en Meneskealder senere skrev sin »Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland«, indeholdt hans Omtale af Thünen vel nok visse Misforstaaelser, men hans almindelige Dom om ham var en saa uforbeholden Anerkendelse, at den næppe blev nogen anden til Del: »Sammenfatter vi alt det foregaaende, vil det være berettiget, naar vi betegner Thünen som en af de Mænd, der ikke blot er forbigaaende Bølger i det videnskabelige Fremskridts Strøm, men er blivende Vendepunkter. Almindelige Forfattere gør kun Nytte ved de Sandheder, som de lærer; hos store Skribenter er ogsaa de Fejltagelser, som de ikke har undgaaet, i høj Grad lærerige, saa snart man gennemtænker dem med modent Overlæg.

Skulde vor Videnskab nogensinde dale, saa hører von Thünens Værker til dem, ved Hjælp af hvilke den har Mulighed for at rejse sig igen²²).

Efter Thünens Død gav ikke mindst hans Formel for den naturlige Arbejdsløn Anledning til indgaaende kritiske Undersøgelser, medens hans landøkonomiske Teorier høstede stor Anerkendelse. To af Tysklands fremragende nylig afdøde Socialøkonomer indledede i Treserne deres videnskabelige Løbebane med Doktorafhandlinger om Thünen. Den ene var Befolkningsteoretikeren og Agrarhistorikeren Georg Friedrich Knapp, der ogsaa har øst af Thünens Værk i sin Bog »Grundherrschaft und Rittergut« (1897). Den anden, som det paa Grund af hans vidtstrakte Interessefelt er vanskeligere at anbringe i nogen bestemt Baas inden for Socialøkonomien, var Lujo Brentano. Ogsaa han har siden beskæftiget sig med Thünen, ikke mindst i sin skarpsindige »Agrarpolitik« (2. Aufl. 1925). Baade Carl Knies og Böhm-Bawerk tog i Halvfjerdsene og Firserne Thünen'ske Tanker op til Behandling. Men i øvrigt kan der ikke gives nogen fuldstændig Liste paa dem af hans Landsmænd, der kritisk eller med Tilslutning lod sig paavirke af ham²³).

Men der kan være Grund til at fremhæve, at heller ikke i det tyvende Aarhundrede synes Interessen for Thünen at være taget af i de tysktalende Lande. Richard Ehrenberg begyndte 1905 at udgive »Thünen Archiv«, hvori han skrev flere Afhandlinger om Thünens Udviklingsgang, og som i øvrigt var helliget eksakte økonomiske Undersøgelser, især af Enkeltbedrifter, i Thünens Aand; det forandrede senere Navn til »Archiv für exakte Wirtschaftsforschung«. Schweizeren Max Büchler gav i sin fyldige Doktorafhandling 1907 den bedste hidtil foreliggende Oversigt over hele Spørgsmaalet Heinrich von Thünen, baade hans Liv, hans Lære og den Bedømmelse, han var blevet Genstand for. Fra de senere Aar foreligger ogsaa flere Afhandlinger og Doktordisputatser. Men det bedste Vidnesbyrd fra senere Aar om, hvilken Position Thünen indtager, er maaske Adolf Webers »Allgemeine Volkswirtschaftslehre« (1928). Her anføres ikke blot Thünens

²²) Hermann: Staatswirtschaftliche Untersuchungen. 3. Aufl. Lpz. 1924. S. 72, S. 77, S. 167—180 passim. Roscher: Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland München 1874. S. 902.

²³) Brentanos Doktorafhandling er nævnt i Note 7. I øvrigt kan henvises til Bibliografien i Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 4. Aufl. Bd. VIII. S. 257.

Fortjenester af Jordrentelæren, men der dvæles ved hans Bidrag til Læren om Standort, og Læren om Arbejdslønnen behandles paa Grundlag af Thünens Lære, ikke den om den naturlige Arbejdsløn, men om Lønnens Overensstemmelse med Grænsearbejderens Produkt.

Næst efter de tysktalende Lande kom de romanske til at interessere sig for Thünen. Det begyndte kort efter hans Død, idet første Del af »Der isolierte Staat« blev oversat til Fransk 1851, medens anden Dels første Afdeling fulgte 1857. I den Anledning blev der skrevet flere Artikler om ham i »Journal des Économistes«. A. Leymarie, der kritiserede Thünens Lære om den naturlige Arbejdsløn, udtalte dog, at »hans Bog er en af de bedste videnskabelige Fremstillinger, som man kan raadspørge«, og Matthieu Wolkoff, der havde oversat Thünens anden Del, forsvarede ham mod Leymaries Angreb. Men siden synes franske Socialøkonomer ikke at have beskæftiget sig meget med Thünen. Charles Gide mener, at de Bøger af tyske Socialøkonomer, som blev oversat ved Midten af nittende Aarhundrede, ikke havde synderlig Virkning, og den Indflydelse fra Tyskland, som sporedes i de to sidste Tiaar af Aarhundredet, skyldtes særlig den tyske sociale og økonomiske Politik²⁴). I Gide og Rists »Histoire des doctrines économiques« maa Thünen nøjes med en Note et Sted og et andet Sted blot og bart at nævnes jævnsides med Rau.

Senere, men til Gengæld stærkere virkede Thünen i Italien. I Tiden efter 1870, da det økonomiske Studium i Italien havde en Genrejsningstid, var baade Thünens første og anden Del ifølge Augusto Graziani Genstand for indgaaende Undersøgelser. E. Nazzani gik udførligt ind derpaa i en Bog om Jordrenten 1872. Achille Loria behandlede Thünen indgaaende i sin første Bog om Jordrenten i 1879 og i senere Værker. Og J. Ricca-Salerno tog særlig fat paa Thünens Lære om den naturlige Arbejdsløn i en Afhandling om Lønnen og dens Love i 1878. Samme Forfatter behandler igen med Hensyntagen til senere fremkommen Litteratur Thünens Formel i sin store »La teoria del salario« (1900)²⁵).

²⁴) Charles Gide: L'École économique française dans ses rapports avec l'École anglaise et l'École allemande i Festgabe für Schmoller 1908. I. Bd. XVI. S. 7—8.

²⁵) Augusto Graziani i Festgabe für Schmoller. 1908. I. Bd. XVII. S. 5 og S. 11. Om Thünens Indflydelse i Italien skriver ogsaa Robert Michels i »Carl Rodbertus-Jagetzow: Neue Briefe über Grundrente, Rentenprinzip und soziale Frage«. Karlsruhe 1926. S. 161.

Endnu senere, men ogsaa med endnu større Anerkendelse beskæftigede man sig med Thünen i de engelsktalende Lande, skønt hans Bog endnu ikke har oplevet nogen Oversættelse til Engelsk. I England lagde man maaske først Mærke til ham som den, der i sin Bedrift havde indført Arbejdernes Andel i Udbyttet (Sedley Taylor: Profit-sharing. London 1884). J. K. Ingram omtaler ham i sin »History of Political Economy«, der oprindeligt var skrevet for Encyclopaedia Britannica 1885, og i sin senere Artikel om Thünen i Palgrave's Dictionary siger han, at hans Bog maa stilles paa Linie med Socialøkonomiens Klassikere. Men det var især Marshall, der i sine »Principles« (første Udgave 1890) flere Steder fremdrog ham og eet Sted nævner hans glimrende (brilliant) Undersøgelser.

I Amerika vaagner Interessen for Thünen først sent, skønt Thünen omvendt havde haft ikke liden Interesse for Forholdene i Amerika og der tænkte sig Mulighed for, at den naturlige Arbejds løn kunde blive til Virkelighed²⁶). I Amerika havde man jo ogsaa langt tydeligere end i Europa de Thünen'ske Kredse for Øjeblikke fra den frie Drifts Kreds med Havesager og Mælkesalg nær ved de store Byer til de rene Jagtdistrikter paa Civilisationens Grænser.

En af de første, som hinsides Atlanten beskæftigede sig med Thünen, var den senere kendte Banebryder for den syntetiske Økonomi H. L. Moore, der efter et Studieophold i Europa i en Artikel i »Quartely Journal of Economics« 1895 viede hans Arbejds løn teori en indgaaende Kritik. I visse Maader meget beslægtet med Thünen er J. B. Clark, som imidlertid ikke kendte ham ved den første Udarbejdelse af sin Fordelingslære. Efter at have opdaget ham taler han i »Distribution of Wealth« (1899) om, hvordan et meget vigtigt Punkt i hans Fremstilling kunde være taget fra Thünen, hvem han kalder »denne glimrende Foregangsmand i den økonomiske Teori«. At Thünen heller ikke siden den Tid er glemt i Amerika, derom foreligger et Vidnesbyrd i en nylig udgiven Bog. I Prisdømmernes Forord til Paul H. Douglas' »The Theory of Wages« hedder det: »Det er kun ved successive Tiltag, saadan som det her foreliggende, i den realistiske Aand, som beherskede von Thünen, en af det nittende Aarhundredes største Socialøkonomer, at det tyvende Aarhundredes Socialøkonomi kan komme til at indtage en Stilling som Videnskab«.

²⁶) Is. St. 11, 1. S. 208.

Ser vi endelig paa den nordiske socialøkonomiske Litteratur, kan det næppe siges, at Thünen har været saa meget paaagtet, som Nordtysklands Nærhed ved Norden kunde gøre naturligt. I Danmark stod Socialøkonomien i Midten af det nittende Aarhundrede mest under Indflydelse af de engelske Klassikere. I Wilhelm Moldenhawers »En historisk og kritisk Fremstilling af de forskellige Theorier om Jordrenten« (1855) forekommer Thünens Navn slet ikke, og i den Bog, der i et Par Tiaar var Lærebog ved vort Universitet, Kaysers »Om Arbeidets Ordning« (1857), nævnes Thünen ikke i Fordelingslæren, skønt Kaysers Benyttelse af Hermanns »Staatswirtschaftliche Untersuchungen« og en enkelt Henvisning til Thünens anden Del paa et underordnet Punkt viser, at han har kendt ham. Det var vel egentlig først, efter at Harald Westergaard ved sine Forelæsninger og sin lille »Indledning til Studiet af Nationaløkonomien« (1891) havde introduceret Grænse-nyttelæren, at der i dansk Socialøkonomi kunde blive Sans for Thünens Fremstillingsmaade. Efter den Tid har L. V. Birck nogle Steder omtalt Thünen i sin »Værditeori« (1902) og i »Vigtige Varer« (1915), mens Thünen i »Læren om Grænseværdien« (1918) maaske knapt faar den Plads, der kunde tilkomme ham som en af Forløberne paa dette Omraade.

I Sverige indtager Thünen en fremtrædende Plads i David Davidsons »Bidrag till jordränteteoriens historia« (1880). Ganske vist ofrer Forfatteren adskilligt flere Sider paa Fremstillingen af de engelske Klassikere end paa Thünen, men da han efter at have helliget denne syv Sider skal gøre Resultatet op, skriver han ret ringeagtende, sikkert for ringeagtende, om Ricardo, mens han fremhæver West og Malthus i England og Thünen paa Ricardos Bekostning. Af Davidsons Samtidige blev Wicksell, der som oprindelig Matematiker maatte have en vis Affinitet til Thünen, i sin Grænseproduktivitetsteori paavirket af Thünen. I Norge har Wilhelm Keilhau i det andet udførligere Skrift om Jordrenten paa de nordiske Sprog (Grundrentelæren 1916) behandlet Thünens Lære og tildels sammenstillet den med Ricardos. I Modsætning til Davidson hævder han Ricardos Fortjenester, mens han om Thünen udtaler: »Det, som især giver von Thünens Værk dets høje videnskabelige Værd, er da heller ikke saa meget Fremstillingen af selve Jordrentelæren som de Lysblink, det kaster over Forbindelserne mellem Virkelighedens Kendsgerninger og de abstrakte Sandheder i den rene Teori«²⁷⁾.

²⁷⁾ Wilhelm Keilhau: Grundrentelæren. Kristiania 1916. S. 177.

I denne Artikel har kun kunnet gives et lille Bidrag til Belysning af Thünens Stilling i Socialøkonomien, ikke nogen virkelig Bedømmelse af hans Teoriers Rigtighed. Men uanset hvordan en saadan nærmere Bedømmelse falder ud (og navnlig Thünens Lære om den naturlige Arbejds løn er atter og atter blevet slaet ihjel), er der noget fængslende ved ham. Han virker i Socialøkonomien som et Ferment, en drivende Kraft. Selv den, der som nærværende Forfatter snarest føler sig draget af den historiske Skole og ikke ynder matematiske Udredninger, kan i Thünen møde noget forfriskende, tilskyndende, »invigorating«, som Engländerne siger. I hans Værk dvæler endnu hans paa een Gang beskedne og energiske Personlighed. Til syvende og sidst virker Thünen mere ved sin videnskabelige Aand end ved sine videnskabelige Resultater.
